

CLAUSEWITZ

1780—1831

ATILSITI BÉKE Poroszországa előbbi területének mintegy felére zsugorodott. Elvesztette az Elbától nyugatra fekvő birtokait és lengyel szerzeményeit. Csak 42.000 főnyi katonaságot tarthatott és 600 millió frank hadisarc fizetésére kötelezték. Ez utóbbi kötelezettségének teljesítéséig vállalnia kellett három francia hadtest élelmezését s francia őrsg befogadását több várába.

Poroszország csak oly módon remélhette felemelkedését, ha erőforrásait célszerű intézkedésekkel kellőképpen ki tudja használni, ha nemzeti erőit erős politikával egyesíti.

Erre az adott helyzetben két lehetőség volt. A fennálló fejedelmi abszolútizmus céltudatos felhasználása e célra, vagy pedig a francia forradalom mutatta úton járva: a néptömegek egyetemes, egyenlő jogon és kötelezettségen alapuló megszervezése, a közigazgatás és gazdasági élet átszervezése.

Az előbbi úton talán sikerrel járt volna egy Nagy Frigyeshez hasonló erős akaratú és tehetséges monarcha, aki alig riadt volna vissza a szükséges „forradalmi ízű“ változtatásoktól.

III. Frigyes Vilmos azonban nem volt Nagy Frigyes. Merev formákhoz ragaszkodó magatartása folytán a francia forradalmi lendület nyomán életre kelt nemzeti és reformtörekvések szószólói Poroszországban is, mint csaknem egész Európában, kegyvesztettek lettek \$ csak nehezen és ritkán váltak újra udvarképessé. Az abszolútmonarchák hol Napoleon kényszerű és kedvetlen szövetségesei voltak, hol annak őszinte ellenségei; népeikben pedig részint az uralkodók helytelen konzervatizmusa, részint a nagy hódító erőszakos rendszabályai következtében, mindinkább erősödött a nemzeti öncélúság érzete, a vágy az idejét múlt társadalmi berendezkedések átalakítására. Ez az erős áramlat terelte végre Poroszországot fejedelmével együtt a megújulás útjára: a nagy tömegek megszervezésével, a nemzet minden erejének egyesítésével.

III. Frigyes Vilmos nem állhatott ellen sokáig népe kívánságának s a kegyvesztett báró Steinnak, a reformok nagy emberének visszahívása után, egymást követték a közigazgatási, pénzügyi és gazdasági reformok. Önkormányzati testületek (városok) megerősítése, új adók, a céhek kiváltságának megszüntetése, a szabad ipar, a jobbágyok örök váltsága. Az államélet átalakulása a természetes kölcsönhatás folytán csak erősítette a társadalom szervezkedését. Erős nemzeti sajtó szolgálta a mindinkább szaporodó nemzeti társulatok és tomaegyesületek, a Tugend-Bund ügyét. Költők, bölcselek, mint Arndt, Körner, Fichte stb. erő-

sítették a nemzeti öntudatot, amelynek hatása alól még a Steinnak Napoleon kívánságára történt távozása után kormányzó reakcionárius miniszterek sem vonhatták ki magukat. Sőt szóhoz jutott e kormányban oly kiváló egyéniség is, mint Scharnhorst hadügyminiszter, aki a francia Camot példás katonai rendszabályaihoz hasonló módon szervezte újjá a porosz hadsereget. Az általános védkötelezettség bevezetése lehetővé tette az 1813-i hadjárat első hónapjában 95.000 újonc, 12.000 önkéntes és 120.000 főnyi Landwehr kiállítását. A háború folyamán összesen 271.000 porosz fogott fegyvert Poroszország mintegy 5 millió lakosából. (A lakosság arányához képest több, mint nálunk 1848-ban!)

A német szellem alkotó erejének egyik maradandó emléke ebből az időből a berlini egyetem, amelyet 1809-ben alapítottak. Egykorú képek mint nemzetört ábrázolják a békés nyárspolgár megjelenésű Fichtét s katonaruhában Körnert, aki ott esett el a „harc mezején”. Mindezek a jelenségek beszédes bizonyosságai annak, hogy a szellemi élet vezető egyéniségei tettekkel is bizonyították szóval hirdetett eszméikben való hitüket.

A Stein megkezdte reformokat Hardenberg fejezte be a robot és jobbágyság teljes eltörlésével és a zsidók emancipációjával.

Mi sem igazolja jobban azokat a nehézségeket, amelyekkel e bátor újtóknak saját hazájuk magas állású ellenzéke miatt minduntalan meg kellett küzdeniük, mint az orosz(!) hadvezérek alábbi felhívásai a francia-orosz háború kezdetén, az akkor még kényszerűségből francia szövetségben álló porosz néphez:

... „Csak Németország feltámadása teremthet új, nemes nemzetségeket“ ...

... „A német ügyben hűtlen fejedelmeket a közvélemény ereje és az igaz ügy fegyvere semmisíti majd meg.“

E mozgalmas idők nagy elméi közül kevés van, akinek életműve oly nemes vezető értéként maradt volna reánk, mint Clausewitz Karoly porosz tábornok munkája „A háborúról“.

Steinnak kortársa és bámulója, Schamhorstnak bizalmas munkatársa volt. Élete végén pedig vezérkari főnöke annak a Gneisenau tábornagnak, aki nélkül Blücher alig szerepelt volna mint sorsdöntő tényező Napoleon bukásában. A ligny-i vereség után való sikeres hadművelet Blücher vezérkari főnökének, Gneisenaué érdeme.

Poroszország akkori helyzetének és Clausewitz személyes kapcsolatainak felelevenítése azért szükséges most, hogy újból emlékeztünkbe idézzük, milyen milieu-ben élt és kikre hivatkozik Clausewitz, — amikor halála után megjelent művéről saját maga szerényen így ír: „...,azon főbb vonalakat, melyek ebben a munkában uralkodnak, a háború problémáját illetőleg helyeseknek tartom, ők sokoldalú elmélyedésnek és a gyakorlati élet felé fordult állandó irányynak termékei azon folytonos emlékezés hatása alatt, melyre engemet a tapasztalat és kitűnő katonákkal való folytonos érintkezés tanított.“

Talán különös, hogy a magyar olvasót egy német katonafilozófus centenáriuma emlékeztetjük, de a róla való emlékezést megokolná teszi nemcsak a hatás, amelyet szakemberekre és laikusokra egyaránt

gyakorolt, hanem a hétköznapiságtól teljesen elvonatkoztatott feltétlen értéke is.

Kristálytisza logikájú meghatározásai a háború lényegéről, indító okairól és mozgató erőről már csaknem közhellyé váltak. Katonák és civilek, szakértők és dilettánsok lépten-nyomon idézik s alig van szaktanulmány, vagy háborús kérdéseket taglaló vezércikk, amelynek öntudatlanul is nem az ő gondolatmenete volna a vezető fonala.

Clausewitz életsorsának vizsgálata, különösen francia hadifogságból írt (1806—1807) leveleinek tanulmányozása kontemplatív életszemléletű, mély érzésű, de mégis tetterőtől duzzadó, nemes becsvágyó képzett katonát ismertet meg velünk. Nem tud megbékülni hazája megalázásának még a gondolatával sem. A lesújtó békét rosszabbnak tartja a háborúnál. A békebeli katonáskodás nem elégíti ki. (Akárcsak a mi Görgeynket hallanánk!)

1818—1830-ig írt műve azonban meggyőz bennünket arról, hogy fenti szubjektív megnyilatkozásában sem tekinti a háborút öncélnak. De nem remél semmi jót hazája javára az olyan békétől, minő a tiltsiti volt, amely lealázó s amelynek betű szerint való megtartása örök szolgaságra ítélné nemzetét az attól való szabadulás legkisebb reménye nélkül. Ebben az időben az is aggasztja, hogy azok a katonák, Schamhorst, Gneisenau, akik a már Stein bevezette általános védkötelezettség alapján megszervezhetnék az eredményes politika leghatásosabb eszközt, a hadsereget, a hierarchia ranglétráján való lassú emelkedésre vannak kárhóztatva.

A fogságból hazatért Clausewitz együtt dolgozott Schamhorsttal s viszontagságos egyéni sors után (a porosz külpolitika határozatlansága miatt kilépett a hadseregből s orosz szolgálatba állott, majd ismét porosz tiszt lett) megérte hazája kedvező sorsváltozását.

A későbbi nyugalmasabb idők békéjében tevékeny szelleme feldolgozta a napóleoni hadjáratok s az ezek vizsgálata közben folytatott hadtörténelmi tanulmányainak tanulságait s örökségképpen hagyta azokat nemzetére. Tanítása hazája határán túl is elterjedt és ma is hódít.

Ez természetesen nem a hadviselés módjára vonatkozik, hisz' a külső formák változhatnak. A háború belső tartalmát azonban oly elévülhetetlen, a hadviselés változó megnyilvánulásaitól független filozófiával tárgyalja ez a 21 éves koráig úgyszólván csak autodidakta katona, mint előtte és utána senki más. Felfogása vetekedik az ókori nagy állambölcselek mélységes klasszicitásával és ma is eleven hatóerejével.

Azért, mert ő is az emberi lélek változatlan, örökös alaptermészetében látja a nagy közösségek szinte törvényszerűen vissza-viszatérő életjelenségeinek okát:

„Az emberek közt való küzdelmet tulajdonképpen két tényező mozgatja: az ellenséges érzület és az ellenséges szándék.“

Szerinte filantróp lelkek azt hihetnék, hogy az ellenfelet mesterkéltséggel leszerelhetik, vagy ártalmatlanná tehetik s e szándék véghezvitelekor nem kell sebeket ejteniük: ez szerintük a hadművészet tulajdonképpeni törekvése.

Bármilyen tetszetős tétel is ez, téves és szerinte ezt a tévedést el kell oszlatni. Kényes és veszélyes kérdésekben, mint amilyen a háború, oly tévedések, melyeknek a szülője a naiv jóhiszeműség, a legveszedelmesebbek. A fizikai erőszak alkalmazása, sajnos, nemcsak a primitív népek privilégiuma, hanem elképzelhető az erőszak korlátlan alkalmazása intelligens népek küzdelmeiben is. Ehhez képest az, aki az erőszakot kíméletlenül használja, nem sajnálva önmaga áldozatát sem, legyűri azt az ellenfelet, aki nem így jár el.

De éppen e brutális ismertető jele miatt nem lehet a háború öncél, valami önmagában elszigetelt jelenség, hanem csak egy része a politika megnyilvánulásának, annak csak eszköze.

Ezt az eszközt tehát a politikának kell mozgatnia. Ha ez a hatóerő megszűnik, vagy nem él helyesen a háború hatalmas eszközével, félmunkát végez és valóságos szélmalomharc szintjére süllyed.

Találóan állítja szembe a francia forradalmi erők mozgató hatását az első európai koalíciók tehetetlenségével. Az európai kormányok politikájában később a nemzeti visszahatás következtében beállott változást a francia forradalom révén életre kelt erőknek tulajdonítja. Ez a politika más eszközöket, más erőket állított porondra és e révén a hadviselés oly erő kifejtését tette lehetővé, amelyre különben még csak gondolni sem lehetett volna.

A háború erkölcsi erőinek főtenyezői szerinte: a hadvezér tehetősége, a sereg harcierényei és nemzeti érzülete, azaz a nemzet erkölcsi ereje. Erők, amelyeket nem lehet számokban kifejezni, amelyeket nem szabad a szorgalmas és pedáns professzor szemével nézni, mert ily módszerrel az ember könnyen a köznapi bölcselkedés és együgyűség útvesztőjébe téved.

Másrészt azonban a tényezők megfelelő értékelése a hadviselésben elengedhetetlen, mert lélek nélkül való filozófia az, amely következtetéseiben nem törekszik erkölcsi nagyságra és beéri üres, száraz szabályokkal és alapelvekkel, rideg matematikai formákkal.

Ebből következik az is, hogy a háborút mozgató erőket —különösen egy intelligens népek közt meginduló és élet-halál küzdelmet jelentő háborúban — csak az olyan politika (nemzet) keltheti életre és táplálhatja, amely az átlagnál többet ér és amelynek tekintete nem a hétköznapiság szürkeségére irányul, hanem magasabb célokat lát.

A felületes szemlélő, aki nem szereti, de többnyire nem is tudja a dolgok valódi tartalmát érzékelni, ezt nem látja. Idézi a közhelyé vált igazságokat, de helytelenül alkalmazza őket, rosszul következtet belőlük. Akár a félművelt ember a klasszikus idegen nyelvű közmondásokat, vagy közgazdasági kuruzslók a közkeletű gazdasági szövegeket, anélkül, hogy a nemzetgazdasági kérdések bonyolult összefüggéseivel tisztában volnának.

A felületes szemlélő alig értheti meg, hogy a háború, „az erőszak megnyilvánulása“ az ellenfél védtelenné tételét tartja főcéljának. Ezt nem látja, mert az ellenfél védtelenné tétele a valóságban ritkán lehetséges s ezért ismer a világtörténelem sok oly békekötést, amelyek a szemben álló felek védtelenné válása vagy erők egyensúlyának számottevő megváltozása nélkül jöttek létre.

Ez azonban nem jelenti a háború céljának szükségszerű megváltoztatását, a cél mindig az ellenfél legyőzése, azaz megsemmisítése, védtelenné tétele marad, mert minden esetben, amikor valaki ellenfelét védtelenné tenni nem tudja, az a veszély fenyegeti, hogy őt éri ez a sors.

Ennek az elvnek a helyes felismeréséből fakad Clausewitz ily éleshangú figyelmeztetése: „Nem akarunk tudni oly hadvezérekről, akik véráldozat nélkül győznek.”¹ „Ha a véres küzdelmek rémséges színjátékként hatnak ránk, akkor ez arra ösztönözzön, hogy a háborúk komor jelentőségét kellőképpen méltányoljuk, de ne engedjük túlzott emberségből a háború eszközét, a kardok élet eltompítani, mert könnyen akadhat valaki, aki éles pengéjével megcsonkítja védtelen tesztünket!”

Nem lehet feladatomban, hogy ez emlékezés során egy 800 oldalra terjedő és hivatott szakemberektől ismételt méltatott munkát újból részletesen ismertessek. Csak a könyv ma is élő és időszerű igazságait akartam idézni.

Clausewitz azt remélte, hogy oly művet ír, amelyet nem felejtenek el két-három éven belül, amely forradalmat kelthet a háborús elméletek terén. Reménye valóra vált. Könyve, megjelenése óta a világháborúig 12 kiadást ért meg. Elméletei csaknem változatlanul kerültek bele hazája katonai szakkönyveibe és utasításaiba. Schlieffen tábornagy szerint neves katonai vezetők egész nemzedéke nőtt nagyra tanainak követésében.

A hadianyaggyárakban gyártott autókon száz kilométerrel egyik helyről a másikra robogó pacifista agitátor és utópista bizonyára fölényes kézlegyintéssel hallgatja s mosolyogva olvassa e száz év előtti megállapításokat, pedig fenntartás nélkül fogadhatná el az azokban rejlő igazságokat, amelyeknek élő voltát önön testén, keserves tapasztalatokat gyűjtve ismerte meg! Az emberiség vágya: az örök béke, sorsa: az örökös háború!

HARDY KÁLMÁN

¹ Itt bizonyára azokra a porosz generálisokra gondol, akik a század elején a franciák előtt sorra kapituláltak!